

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. VII. 2024.

Prihvaćeno: 15. X. 2024.

UDK

821.163.42.09Mažuranić, M.
929.52Mažuranić(044)

<https://doi.org/10.33604/sl.18.35.1>

Korespondencija Matije Mažuranića s braćom Antunom i Ivanom te osvrt na Matijinu pjesmu *Bědna starost*

Ivona Smolčić

Zagreb

ivona.smolic5@gmail.com

SAŽETAK: Matija Mažuranić (Novi Vinodolski, 1817 – Feldhof kraj Graza, 1881) hrvatski je književnik i putopisac. Njegov *Pogled u Bosnu ili Kratak put u onu krajinu* (1842) prvi je cjelovit putopis u hrvatskoj književnosti, osobito zanimljiv jer obrađuje bosansku svakodnevicu. Valja naglasiti kako je djelo poslužilo i Matijinu bratu Ivanu u pisanju spjeva *Smrt Smail-age Čengića* (*Iskra*, 1846), a djelo je osobito po tome što se autor nije ograničio na opisivanje viđenog, nego je djelo prožeo vlastitim doživljajem prostora i njegovih stanovnika. Također, djelo je nastavio u vrijeme ustanka u Bosni, pa posjeduje i izvanknjiževnu, odnosno društveno-političku pozadinu. Osim putopisom, Matija se istaknuo kao angažirani društveni djelatnik. Iako je po zanimanju bio kovač, u rodnome se gradu i okolici bavio građevinskim poslovima, a neko je vrijeme bio i novljanski gradonačelnik (»glavar«). Često je putovao po Austriji te Srbiji i Bosni, a došao je čak do Carigrada. O detaljima iz njegova života saznaje se iz korespondencije koju je vodio s braćom Antunom i Ivanom Mažuranićem, koji su mu nerijetko i financijski pomagali pri realizaciji poslovnih pothvata. Također, pisma otkrivaju tada aktualnu društvenu stvarnost te događaje s kojima se Matija susretao tijekom svojih putovanja, odnosno života u Novom. Među njima ističu se objavljivanje prijevoda *Vinodolskoga zakonika* (1843) Antuna Mažuranića te otvaranje Narodne čitaonice (1845). Također, valja istaknuti i Matijine refleksije o vlastitom životnom putu, koje upotpunjuju dojam o njemu kao čovjeku prožetom romantičarskim crtama ličnosti. Uz navedeno, rad donosi i osvrt na Matijinu baladu *Bědna starost*, koju književna historiografija ne spominje, iako nije nepoznata (Živančević, 1964). Riječ je o baladi koja obrađuje fiktivan tragičan događaj, kao rezultat Božje volje koju valja prihvatiti. Osim romantičarskih značajki, u djelu se uočavaju i elementi barokne poetike, i to u smislu isticanja važnosti ljudske prolaznosti, grešnosti, neprolaznosti božanskog te pesimizma.

Ključne riječi: Antun Mažuranić; Ivan Mažuranić; korespondencija; Matija Mažuranić; pjesma

1. Uvodne napomene o obiteljskoj povijesti te o Matijinu putopisnom djelu

Prema obiteljskom rodoslovlju, loza Mažuranića seže još u 1360. godinu u Split, odakle je jedna grana poslije pošla na sjever. Prvi pisani tragovi spominju ime Ivana Konjika, krajiškoga konjanika koji je živio i djelovao oko 1540. godine. Njegova majka

i sin Matija sklonili su se u Novi Vinodolski, gdje su uz frankopansko odobrenje izvan gradskih zidina izgradili kućicu, koja je zbog svojega specifičnog izgleda u narodu prozvana »dvorac«. Mažuranići su tijekom XVI. i početkom XVII. stoljeća bili vojnici i ratnici, živeći vrlo skromno te su se pojedini članovi obitelji nazivali i patronimom Janković. Nositelji prezimena koji su ostavili neizbrisiv trag u nacionalnoj kulturnoj i političkoj povijesti proistekli su iz loze Ivana Petrova (1781–1853), novljanskoga sudca koji se istaknuo kao zastavnik u ustaničkoj vojsci Vinodolaca protiv Francuza godine 1813. Sa suprugom Marijom Katom, rođenom Ivić (1775–1844), imao je sinove Josipa,¹ Petra, Antuna,² Ivana³ i Matiju. Josip je cijeli život ostao u Novom, gdje se bavio poljoprivredom, ratarstvom i vinogradarstvom, a Antun, Ivan i Matija ostavili su značajan trag u hrvatskoj kulturi, književnosti i politici. Nacionalna (književna) historiografija mnogo je pozornosti posvetila upravo Antunu i Ivanu, dok se Matija spominje sporadično, tek kao autor prvoga hrvatskog romantičarskog putopisa. Iako najpoznatije, to nije i jedino književno djelo ovoga osobenjaka, rođenoga u Novom Vinodolskom 4. veljače 1817. godine. Iako je bio odličan učenik pučke škole na njemačkome jeziku, koju je pohađao u rodnome gradu, na daljnje školovanje nije otišao zbog nedostatka sredstava. Obitelj je već tada na školovanje poslala sinove Antuna i Ivana, stoga je Matija, uz najstarijega brata Josipa, ostao živjeti na obiteljskom imanju te je izučio kovački zanat. Prema zapisima Milutina Mažuranića, »Matijina braća, koja su dolazila kući na praznike, podučavala su ga u svemu te su mu ostavljala svoje školske, a i različne druge knjige, pa se čudom čudiše kako Matija, bez

¹ Josip Mažuranić (Novi Vinodolski, 1802 – Čajniče, 1891). Spominje ga Ivana Brlić-Mažuranić u svojoj *Autobiografiji* (1916) kada se dotiče posjeta u Novi Vinodolski gdje se susrela s djedovim bratom Josipom koji je tada bio jedini u Novom tko je nosio staru novljansku nošnju (suknene bijele hlače uska kroja, plavi prsluk i maleni, okrugli šešir. Tijekom tog razgovora krasnoslovio joj je odlomak stare novljanske pjesme o »msecu travnju« (usp. Brešić, 2013; Smolčić, 2020).

² Antun Mažuranić (Novi Vinodolski, 1895 – Zagreb, 1888), hrvatski jezikoslovac. Radio je kao srednjoškolski profesor u Zagrebu, istaknuo se kao preporoditelj, jezični kodifikator te suradnik i urednik *Danice*. Bio je profesor pri Zagrebačkoj gimnaziji (1836 – 1848) te ravnatelj pri Riječkoj gimnaziji (1861 – 1868). Napisao je udžbenike: *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika* (1839, 1842), *Slovnica hervatska* (1859, 1869), a s bratom Ivanom objavio je rječnik uz izdanje Gundulićeva *Osmana* (1844). Posebno je važno njegovo djelo *O važnosti akcenta hrvatskoga za historiju Slavjanah* (1860). Uz Vjekoslava Babukića i Adolfa Vebera Tkalčevića smatran je jednim od najznačajnijih predstavnika *Zagrebačke filološke škole* (usp. Moguš, 1978; Katičić, 2008; Smolčić, 2020).

³ Ivan Mažuranić (Novi Vinodolski, 1814 – Zagreb, 1890), hrvatski književnik, političar i pravnik. Nakon što se istaknuo revolucionarne 1848, počinje obnašati najviše političke dužnosti vezane za Hrvatsku. Najupamćeniji je kao dvorski kancelar (kao takav osniva Stol sedmorice 1862. godine) te kao hrvatski ban (kao ban potaknuo je živu reformsku djelatnost kojom su u Hrvatsku uvedeni brojni moderni instituti preuzeti najvećma iz austrijskog zakonodavstva. Tijekom ilirskog razdoblja, kao jedan od preporoditelja i članova Gajeva kruga, svoje stihove objavljuje u *Danici*, a Matica hrvatska povjerila mu je zadatak nadopuniti Gundulićeva *Osmana*, što on i čini 1844. Najpoznatiji je po svojemu spjevu *Smrt Smail-age Čengića* iz 1846. koji se smatra kanonskim i klasičnim djelom hrvatske književnosti. Odrekao se banske časti zbog sukoba s carskim dvorom, formalno radi otezanja s priključenjem razvojačene Vojne krajine provincijalnoj Hrvatskoj (usp. Smolčić, 2020).

škole i bez učitelja, sjajno napreduje. Kasnije se usavršio u građevinsko-mjerničkoj struci te mu ni u tome nije bilo nadaleko ravna« (1927: 6). U skladu s uobičajenom praksom koju su slijedili mladi ljudi toga vremena, u svojoj 18. godini otisnuo se u svijet. Od 1835. do 1837. godine lutao je austrijskim zemljama. Tijekom kratka povratka u Novi oženio se Marijom pl. Kabalin (1819–1865), pripadnicom plemenitaške obitelji Caballini von Ehrenburg, iz koje je potekao i znameniti senjsko-modruški biskup Ivan Krstitelj Kabalin.⁴ Boravak u rodnome gradu prekinuo je sukob s lokalnim svećenikom Antunom Mudrovčićem,⁵ pa je otišao u Crnu Goru, Bosnu i Srbiju. Tada je nastalo njegovo putopisno svjedočanstvo *Pogled u Bosnu* (1842), koje ga je učinilo piscem najboljega proznog djela ilirizma. Prema zapisima Milutina Mažuranića, neposredno prije Matijina odlaska u Bosnu, počeli su se pronositi glasovi o pokretu bosanskih i hercegovačkih muslimana. Prema njemu, braća Ivan i Antun poslali su Matiju »u one strane« ne bi li izvidio bi li se za oživotvorenje »njihovih ideala moglo što god učiniti«. »Vrativši se, iza godine dana, u Zagreb, podnio je braći svojoj putem napisano izvješće, koje je glasilo, da je onaj muhamedovski pokret neznan jer da je više vjerski negoli narodni, premda su ugledni begovi – u duši svojoj – dosta nacionalni i slobode željni. Narod da nije niti probuđen niti spreman na borbu, ali da se opći ustanak ipak sprema, pa da bi i prije reda mogao buknuti, jer da je narodu dogorjelo. Proučivši Antun i Ivan to izvješće, diviše se bistrime i dalekovidnome oku brata svojega, kao i skladnosti i čistoći njegova jezika, te ga nagovarahu da napiše što god o svojem putu. On ih poslušao i napisao *Pogled u Bosnu*. Pošto sva trojica zajedno izbrisaše sve, što je bilo politična i što bi kome moglo škoditi, iziđe ta knjižica« (1927: 7). Fran Vladimir piše kako je Matija svojim djelom »Bosnu na ustanak pripravlja« te nastavlja kako je »U vrijeme Jelačića bilo sve pripravno, pa su i naši Muhamedovci bili s time sporazumni, da se Bosna – bez unutarjnega krvoprolića – prikloni Hrvatskoj. Čitava Bosna ponadala se u Jelačića. I pevalo se kako znate 'Eto bana, do godine dana'. Poblížega mi o tome – žalibože – nije poznato, samo toliko znadem, da je Matija, kano i brat mu Ivan, bio proti tome, da se 1848. godine ide na Mađare. Kad je Matija 1848. čuo što se sprema, doleti u Zagrebi dovikuje Jelačiću: 'Ne idi bane, preko Drave! Čekaj! Pusti Švabu i Mađara, da se međusobno izjedu – pa

⁴ Ivan Krstitelj Kabalin (Novi Vinodolski, 1716 – Senj, 1783), senjsko-modruški biskup. Rođen je kao Ivan Caballini von Ehrenburg. Predaja kaže kako je rodočelnik ove plemićke obitelji Anton Caballini de Ehrenburg, koji se s područja Rimskog Carstva u Novi doselio u vrijeme hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. koji mu je dodijelio grb i plemstvo. Istakao se tijekom svojih zalaganja za obnovu senjske katedrale, a zahvaljujući njemu, godine 1775. kasniji car Josip II. posjetio je Novi. Pokopan je u novljanskoj katedrali, danas župnoj crkvi Sv. Filipa i Jakova (usp. Zoričić, <https://www.novi-vinodolski.hr/wp-content/uploads/2019/10/PRILOZI-ZA-NOVLJANSKI-LEKSIKON.pdf>).

⁵ Anton Mikula Mudrovčić (Novi Vinodolski, 1803 – Novi Vinodolski, 1876), kapelan i župnik te novljanski kanonik. Bio je potomak kliških doseljenika, koji su na novljansko tlo stupili oko 1660. godine. Nakon stečenog obrazovanja u Senju i Pešti, postaje kapelanom i župnikom u Hreljinu a od 1871. do smrti novljanskim kanonikom (usp. Zoričić).

kad od jednoga i od drugoga – samo rep ostane, onda ti njima reci svoju!» (1927: 34, 35). Matija se 1841., preko Beograda i Zemuna, vratio u Novi, gdje se, osim zemljoradnjom i kovačkim zanatom, bavio prikupljanjem novljanskih narodnih pjesama te čitanjem Kačićeve pjesmarice, a usto je podupirao inicijativu otvaranja novljanske Narodne čitaonice (1845) te se zalagao za izgradnju komunalne infrastrukture. Godine 1857. otišao je u Beč, godinu poslije opet u Bosnu, a potom u Carigrad i u Egipat. Milutin Mažuranić piše kako je razlog Matijina drugog posjeta Bosni bilo sudjelovanje u ustaničkim četama te da se »klonio Muslimana« i »bio u doticaju s pravoslavnim sveštenicima i katoličkim Franjevcima« (1927: 8), no u korespondenciji iz toga vremena pronalazi se podatak kako se u Bosni »osjećao dobro« te da je živio kod Fazli-paše u Sarajevu, kojem je čak gradio mlinove, poslije čega je dospio u Travnik kod vezira, kojem je također gradio mlinove na Lašvi. Također je, u pismu koje je iz Bosne poslao Vjekoslavu Babukiću,⁶ napisao: »ovdje već više od 2 godine danah u Bosni brez ikoje nadežde za našu stvar« te nastavio kako planira otići u Carigrad (usp. Brlić, 1953: 113). Naravno, valja napomenuti kako nije isključeno da se nakon boravka kod Fazli-paše priključio ustaničkim četama, stoga zapis Milutin Mažuranića nije moguće u potpunosti odbaciti kao mogućnost. Fran Vladimir i Milutin Mažuranić navode kako je Matija vrijeme *bachovanja* proveo u Carigradu, nakon čega je »na riečkoj skupštini odrešito uz Starčevića pristajao«, što će reći da se skupa s njim protivio bečkoj politici. Fran nastavlja kako ga je sultan Muhamed imenovao Hrvat-pašom jer mu je »osobno predao memorandum o tome kako su Francuzi loše prokopali kanale za odvodnju Nila« (1927: 34–35). U Carigradu je Matija nedvojbeno bio, o čemu svjedoči i u svojoj korespondenciji, no postavlja se problem koje se godine uputio ondje. Dok Fran navodi 1849., Milutin tvrdi kako je tu godinu proveo u Novom, gdje je vježbao novljanske i bibrirske čete za Antuna (koji je 1848. proglašen banskim povjerenikom za Hrvatsko primorje), iz korespondencije se iščitava da je Matija 1847. bio u Zagorju (Slovenija), odakle je preko Beča i Beograda stigao u Bosnu, gdje je dočekao konac studenoga 1849. godine. U Novi Vinodolski vratio se 1852., gdje je gospodario svojom zemljom, poduzimao radove na popravcima cesta te mostova na Karolini i obnašao dužnost »glavara«. Dom Mažuranića ustupio je na korištenje Narodnoj čitaonici, koja se dotad nalazila u kući Lovre Srića.⁷ U rodnome gradu ishodovao je dozvole za izgradnju lukobranske luke, čiju je izgradnju započeo

⁶ Vjekoslav Babukić (Požega, 1812 – Zagreb, 1875), hrvatski preporoditelj i jezikoslovac. Bio je tajnik Čitaonice i Maticе ilirske te je imao kontakte s ljudima diljem Hrvatske i slavenskih zemalja. Godine 1846. imenovan je prvim profesorom hrvatskog jezika pri zagrebačkoj Kraljevskoj gimnaziji. Poznato mu je djelo *Osnova slovnice* (1836), kao prva općehrvatska gramatika. (usp. Hrvatska enciklopedija).

⁷ Prvi pripadnik obitelji Srića koji se doselio u Novi Vinodolski bio je Josip Srića (1779–1833), koji je stigao sa sinovima Lovrom i Ivanom. Lovro (Grobnik, 1803 – Novi Vinodolski, 1849) je bio trgovac, kovački majstor i pučki općinski sudac u Novom u čijoj je kući 27. ožujka 1845. osnovana Narodna čitaonica kao sedma u Hrvatskoj. Sin mu Josip bio je trgovac i trgovački knjigovođa u Novom te suradnik brata Nikole, veletrgovca drvom. Nikolina kći Marija i suprug Nikola Pexidr-Srića roditelji su po-

1863. godine. Iste godine izgradio je i most na Ričini, a pet godina potom i cestu Sveti Juraj–Krasno, 1869. trasirao je Rudolfinšku cestu od Pletenog k Ogulinu koju je izgradio u razdoblju od 1870. do 1874. godine. Na mjestu porušene stare obiteljske kuće, braći i sebi izgradio je novo, veće zdanje, na čijem pročelju i danas stoji: *Bratja Mažuranići*, a do nje je izgradio ulicu današnje širine. Uz obiteljsku, Matija je posjedovao još nekoliko kuća u Novom i katnicu u Zagrebu, a obrađivao je 23 jutra svoje i tri jutra tuđe zemlje. U rodnome gradu ostao je sve do pojave bolesti – pomračenja uma, zbog čega je i skončao u jednom sanatoriju nedaleko Graza.

Hrvatska književna povijest Matiju Mažuranića pamti po putopisnome proznom djelu *Pogled u Bosnu*. Kao autor, nije se zaustavio samo na pripovijedanju onoga što je vidio, nego je unio i vlastiti doživljaj prostora, sjedinjenoga s mentalitetskim oznakama njegovih stanovnika. Djelo je već pri samoj objavi naišlo na oduševljenje čitalačke publike. Upravo je Fran Vladimir u jednom od svojih pisama očevo djelo nazvao »prvom hrvatskom knjigom, koja je čisto i lijepo napisana: on je braći svojoj pokazao kako se piše« (prema Brlić, 1953: 15), iako Brlić iznosi stav kako su »vjerojatno Antun i Ivan ispravili i dotjerali« Matijin rukopis (ibid.: 115, 116). Kako bilo, Tadija Smičiklas putopis je nazvao »pravim biserom hrvatske proze« (1892: 6). Stanko Vraz u svojim je kritičarskim razmatranjima istaknuo kako je to »naški pisana knjižica«, koju je napisao »naš jedan domorodac po srcu, glavi i ruci pravi domorodac, čovjek narodan« (Frangeš, 1965: 175, 176). Frangeš (1965) je djelo nazvao »odista izvrsnom čitalačkom prozom, ne samo u oskudno doba početaka novije književnosti hrvatske, nego uopće u razvitku hrvatskoga proznog izraza« (1965: 175). Matijin pučki izraz obiluje turcizmima i dijalektizmima te u potpunosti oslikava izvanknjiževni sadržaj. Autor tako predstavlja romantičara u pravome smislu, što se iščitava iz njegova avanturističkog duha, želje za istraživanjem nepoznatog, opijenosti egzotičnim krajolicima, divljenjem prirodi kao oživotvorenju nespontanoga i bezgraničnoga, napose slikovitoga, snažnim osjećajima te glorificiranjem slobode uz njegovanje kulta snage koji počiva u njegovoj rodnoj patrijarhalnoj sredini. Autorov odabir tematike imao je prije svega političku uporabnu vrijednost. Naime, izvanknjiževna stvarnost ovoga vremena imala se obračunati s austrijskim i, napose, mađarskim aspiracijama na hrvatski suverenitet. Nekadašnje Osmansko Carstvo, od zakletoga neprijatelja kršćanskoj Europi, premetnulo se u »bolesnika s Bospora« te nije predstavljalo nikakvu realnu opasnost. Jedini aktualni problem odnosio se na rješavanje Istočnoga pitanja, odnosno na podjelu osmanskoga plijena, o čemu indirektno progovara Matijin brat Ivan u posljednjem pjevanju svojega epa *Smrt Smail-age Čengića*, gdje se ispod površinskoga referencijalnog sloja nameće ideja kako se raja sama oslobodila turskoga

znate hrvatske slikarice svjetskoga glasa Zdenke Pexidr Sriće (Novi Vinodolski, 1886 – Zagreb, 1972) (usp. Zoričić).

jarma te da će sama i podijeliti turski teritorij. Valja dodati kako je upravo putopis poslužio Ivanu pri opisima lokaliteta, ali i mučenja kršćanske raje.

2. Korespondencija Matije Mažuranića

U rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u osobnom fondu Matije Mažuranića sačuvana je korespondencija koju je uputio svojoj braći Ivanu i Antunu. Riječ je o 44 pisma koja je u razdoblju od 1837. do 1869. napisao Antunu te o pet pisama koja je od 1838. do 1873. uputio Ivanu. Očito je da se komunikacija intenzivnije odvijala s bratom Antunom, s kojim se posebno često čuo tijekom pedesetih godina te tijekom prve polovice šezdesetih, u vrijeme dok je bio u zenitu svojega angažmana kao građevinski poduzetnik. Naime, Matija mu je pisao o razvoju situacije oko svojih poslova, koji su uvijek tražili određen kapital, za stjecanje kojega mu je nerijetko bila potrebna pomoć starije braće. Njegova je poduzetnička djelatnost započela 1852. te je trajala do oboljenja 1879. godine. Tijekom toga vremena postao je i novljanski »glavar« (gradonačelnik), a vlast mu se protezala i na susjedne općine. Nadalje, izvještavao je o životu u Novome Vinodolskom, o tamošnjoj svakodnevici i ljudima. U tom kontekstu valja se referirati na aferu s popom Mudrovčićem, u kojoj je Matija bio nevin, no paskvili, odnosno pogrdni zapisi koji su se na račun spomenutoga svećenika pojavili po gradu, svjedoče o običajima lokalnoga stanovništva u borbi za pravdu protiv uglednih i povlaštenih članova zajednice. Brlić navodi kako oni »svojom samoniklošću ukazuju na stare tradicije novljanske legislative i sudbene samostalnosti« (1953: 119). U svojim pismima, Matija nije zaobišao ni putovanja pa se javljao primjerice iz Sarajeva, a kadšto je komentirao običaje koje je upoznao putujući Bosnom. Političkih tema nije se doticao, osim u pogledu opisa guvernerova posjeta Novom. Korespondencija između Matije Mažuranića i njegove braće važan je izvor podataka vezanih za život i rad ovoga osobitoga gospodarstvenika i literata, koji je u okvirima nacionalne (književne) historiografije nedovoljno zastupljen. Jedan od problema svakako jest i činjenica da je prvo izdanje njegova putopisa doživjelo veliku slavu te je bibliografski raritet, dok drugo nije doživjelo ni trećinu te popularnosti (usp. Brlić, 1953: 109). Upravo stoga, uvidom u njegovu prepisku, valja klasificirati i reaktualizirati književni te politički značaj ovoga talentiranoga književnika i društvenoga djelatnika bajronovskoga duhovnog mentaliteta. Naime, Matija svojim pismima gradi identitet osamljena pojedinca prema kojem je svijet kadšto nepravedan i zao (što se ogleda u trenucima kad se suočava s klevetom, podmetanjem i pljačkom), ali koji istovremeno gaji vlastitu nedefiniranu krivnju prema društvu (bratu Antunu žali se riječima: »ovaj svit nije zame stvoren«). S bajronovskim tipom junaka spaja ga i strast prema dalekim, egzotičnim i nemirnim prostranstvima kao oazama duhovne mu slobode. Romantičarski zaneseno Matija progovara o običajima puka s kojim se upoznaje diljem Bosne te o novljanskim lokalnim običajima. Pritom opisuje narodno

kolo koje se u Novom igra stihove epskih narodnih pjesama, od kojih prevladava opus Andrije Kačića Miošića, čiju su pjesmaricu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756), kao i mnogi drugi Novljani, i Mažuranići posjedovali te je »malo ne čitavu znali naizust« (Mažuranić, 1927: 6).⁸ Tim senzibilitetom pristupa i osnivanju novljanske Čitaonice, obavještavajući brata Antuna o preprekama koje su se našle na to putu. Zalaganjem za objavljivanje kritičkoga izdanja *Vinodolskoga zakona*, o čemu se dopisuje s bratom Antunom, dao je i osoban doprinos preporodnim jezikoslovnim strujanjima jer je upravo u tome djelu Antun opisao vinodolsku čakavštinu te postavio temelje hrvatskoj dijalektologiji. Na koncu, u svoja pisma unio je i narodne poslovice, kao usmenoknjiževne mikrooblike te važne antropološke stečevine u ljudskoj misaonoj aktivnosti. Iako su pisma vrlo osobna, Matija je obojici braće persirao, što je zacijelo činio jer su bili stariji od njega. Svako od pisama započinjao bi iznošenjem trenutačno aktualne teme ili problema, dok bi se u drugome dijelu redovito referirao na sporadične događaje iz okoline. Ispovjednim tonom trudio se što detaljnije objasniti ne samo konkretna zbivanja koja ga okružuju nego i vlastiti pogled na njih. Pritom ne bi skrivao osjećaje niti svoja filozofska promišljanja, kao i slike te snoviđenja, pa je prisutna i određena doza literarizacije. U jezičnome smislu dominira čakavsko narječje, uz neke štokavizme i turcizme, stoga se u dijalektalnom pogledu osobna korespondencija razlikuje od putopisne proze, koju je sročio »čistim« jezikom, odnosno štokavštinom. Valja napomenuti kako su i Antun i Ivan u vrijeme kad nastaju promatrana pisma bili u usponu svojih karijera – Antun je od 1836. do 1848. bio profesor pri Zagrebačkoj gimnaziji, a od 1861. do 1868. ravnatelj pri Riječkoj gimnaziji. Za vrijeme Jelačićeve uprave dvije je godine proveo kao kotarski povjerenik u Novom. U vrijeme dok se odvijala prepiska nastajala su njegova najpoznatija djela: *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika* (1839), *Slovnica hrvatska* (1859), *Zakon Vinodolski* (1843), Rječnik Gundulićeva *Osmana* (1844), *O važnosti akcenta hrvatskoga za historiju Slavjanah* (1860). Ivan je, u razdoblju dok se odvijala prepiska isprva djelovao kao karlovački odvjetnik, da bi nakon 1850. otišao u Beč, gdje je obavljao najviše političke funkcije vezane za Hrvatsku, nakon čega se vratio u Zagreb te postao zamjenik državnoga tužitelja pa državni tužitelj (1854). U to vrijeme već je nastala njegova poezija, kao i spjev *Smrt Smail-age Čengića* (*Iskra*, 1846). Ubrzo je postao i predsjednik Matice ilirske (1858–72) te na kraju i hrvatski ban (1873–80).

2.1. O događajima u Novom Vinodolskom

Bratu Antunu prvi je put pisao u studenom 1837., kad mu je prepričao obiteljsku svađu između njega, brata mu Josipa te oca, koji ih je namjeravao potjerati iz kuće.

⁸ Upravo ta je pjesmarica polučila golem utjecaj na epsko stihotvorstvo Ivana Mažuranića, što je razvidno u njegovu spjevu *Smrt Smail-age Čengića* (1846).

Matija se taman vratio s putovanja po Austriji te je započeo svoj kovački posao. U pismu se razabire kako je otac bio iznimno patrijarhalnih svjetonazora te nije dopuštao sinovima da se miješaju u pitanja gospodarenja kućom, zbog čega je i došlo do svađe. Također, razvidno je kako oca oslovljava u trećem licu množine te da u pismu opću imenicu označava velikim početnim slovom: »Poslali su Otac Osipa u Senj po ulji, pak je za osput pripeljal muzelić za štuk; kad je on prišal doma, onda su Otac rekli, da nedadu nipošto va svojoj kući štuka delat ami ako nećemo slušat neka idemo iz kuće (...).⁹ Sljedeće ga pak godine radosno obavještava da se uskoro ženi te mu predlaže da »štajerskim kolima«¹⁰ dođe po njega i Ivana ne bi li obojica prisustvovali vjenčanju. Iste godine također boravi u Novom te nailazi na probleme oko traženja poslovnih prilika, zbog čega se poslije počeo baviti građevinskim poslovima u kojima je vidio značajniji potencijal. U tom kontekstu žali se kako je u Primorju previše kovača te da su slabo plaćeni. »Ali je to velika žalost meni živit ovd i našem primorju, zašto dela je slabo, a nas je kovačih tri. Ljudi su se našli nikoji tako bezobrazni da samo Boga u novcu prepoznaju i neće nitko da plati koliko valja.«¹¹ Posebno je zanimljivo svjedočanstvo iz siječnja 1839. u kojem je prepričao poznatu svađu sa svećenikom Antunom Mudrovčićem, što je započeo narodnom poslovice: »Pravo se veli: 'Prisegla je zemlja raju, da se svaka tajna znaju'. I g. Anton Mudrovčić, krijući toliko vrimena neprijateljstvo proti našoj kući, vendar se morao očitovati, a na ovi način.«¹² Naime, u pismu tumači kako se brat dotičnog Mudrovčića zaručio za »Matija Dorčića kćer Martu, koja je već trih věrenic ih odbacila«. Stoga su ljudi u Novom, u skladu s nepisanom tradicijom, počeli izvoditi sitne nepodopštine, pa su na Mudrovčićevim vratima osvanuli rogovi, a i na nekoliko su punktova po mjestu osvanuli pogrđni natpisi na Mudrovčićev račun. Na koncu, svećenik je za sve optužio upravo Matiju, koji ga je tužio za klevetu. »Ovo je nepošten puk, nepošteno mesto i nepošteni sudci i starešine – i svi od najstarijega do najmladjega. I od sad ću im svigdar u crikvi, iz predikalnice štagod takovoga govoriti – i kud god budem hodil svuda ću zloglasiti Novljane«. Tužbu je dobio, no na tome nije stao te ga je odlučio tužiti i senjskom biskupu. Na kraju pisma brata je zamolio da mu pošalje novi broj *Danice*, završavajući emotivno kako čeka njegov odgovor »I sve brojim dan nadan i čekam kao duša raja i ozebal sunca...«. Nakon nemiloga događaja s loklanim svećenikom, Matija se odlučio otisnuti na put. O tom je bajronovskim tonom izvijestio Antuna u srpnju iste godine. »Nebi se ja ni spravljal u Cernu Goru, ali zaman kad ovaj svit nije zame stvoren. Ako poginem, to i želim da zla više ne patim, ako ostanem živ, bit ću

⁹ Novi Vinodolski, 19. studenog 1837. NSK R5838 Ba

¹⁰ Novi Vinodolski, 27. kolovoza 1838. NSK, R5838 Ba

¹¹ Novi Vinodolski, 1838. NSK, R5838 Ba

¹² Novi Vinodolski, 11. siječnja 1839. NSK, R5838 Ba

valje mudriji i znat ću u napridak odoliti zloj srići (...)¹³ Putuje Siskom i Zagrebom do Beograda, odakle se javio u lipnju 1840. navodeći kako ondje kani ostati do idućeg proljeća. Također, kod Antuna se raspitivao o Ivanu te o njegovu poslu, koji se tih godina, posredstvom poduzetnika i dobrotvora Nikole Vranyczanya,¹⁴ preselio u Karlovac, gdje je radio kao prokurator u Gradskome poglavarstvu. Ondje je dosta vremena provodio u Ilirskoj čitaonici, gdje su se odvijali domoljubni sadržaji i vodili intelektualni razgovori s ciljem ostvarivanja preporodnih društveno-političkih težnji. Nakon kratka izvještaja iz 1845. o tome kako planira započeti proširenje obiteljske kuće, deset godina poslije Matija obavještava Antuna o epidemiji kolere koja hara Primorjem. Saznaje se kako je situacija sa zarazom ozbiljna, no nitko od njihove obitelji niti poznanika nije preminuo.

2.2. Društveni život

U veljači 1843. Antunu je javio kako novljanska mladež »bi rada da se pučki računici znadu, da bude jedan Bilježnik skupa i Sindik crikveni da, da bude jedna pučka kuća u kojoj bi se ljudi po blagdan skupljali i to za dva uzorka, jedno radi stvari pučkih, a drugo ako umesto jedne Čitaonice.«¹⁵ Dakle, u Novome se rodila ideja osnivanja Narodne čitaonice,¹⁶ što su određene društvene strukture nastojale omesti. Treba naglasiti kako iznimne zasluge za njezino utemeljenje ima lokalni svećenik Josip Mažuranić (1811–1879), koji je, djelujući kao kanonički namjesnik stolne crkve mo-

¹³ Novi Vinodolski, 22. srpnja 1839. NSK, R5838 Ba

¹⁴ Nikola Vranyczany (Starigrad, 1804 – Karlovac, 1876), koji je djetinjstvo i mladost proveo u Zagrebu i Rijeci, nakon čega je otišao u Karlovac, bio je gradski zastupnik i bibliofil. Objavio je kroniku o hrvatskim banovima, govorio je nekoliko jezika te je bio istaknuti sudionik ilirskoga pokreta, skupa sa svojim bratom Ambrozom. Sudjelovali su i u osnivanju Ilirskoga čitanja društva, podupirali su rad čitaonice, kao i osnutak JAZU-a i mnogih drugih kulturnih i društvenih inicijativa (usp. Fabac).

¹⁵ Novi Vinodolski, 19. veljače 1843. NSK, R5838 Ba

¹⁶ Početni romantičarski zanos trajao je razmjerno kratko – s obzirom na političke okolnosti nastale tijekom Bachova apsolutizma, kada se okrutnim mjerama i nametnutom germanizacijom nastojalo onemogućiti svaku »panslavističku« djelatnost u Carevini, Josip Mažuranić ubrzo biva premješten za župnika u Otočac, što uzrokuje i privremen prekid rada Čitaonice, koji se od 17. prosinca 1864. ipak nastavlja, osobitim zalaganjem Ivana Vončine (Novi Vinodolski, 1827 – Zagreb, 1885). Tada se nabavljaju novine i časopisi poput *Gospodarskoga lista*, *Narodnih novina*, *Vienca*, *Pučkog prijatelja*, *Primorca*, *Narodnoga lista*, *Našeg blaga*, *Smilja*, *Obzora* i dr., a uskoro počinje raditi i knjižnica. Sudjeluje u mnogim značajnim inicijativama na općenacionalnoj razini te uspostavlja suradnju s čitaonicama u Selcu, Kraljevcu i drugim mjestima Hrvatskoga primorja. Dvojica njezinih predstavnika sudjeluju i na utemeljiteljskom sastanku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a godine 1866. njezinim počasnim članom postaje đakovački biskup i mecena Josip Juraj Strossmayer (1815–1905). Privlačeci zanimanje širokih kulturnih krugova, njezinim članovima postaju i Đuro Daničić, Franjo Marković, Josip Eugen Tomić, August Šenoa, Josip Draženović i mnogi drugi uglednici iz hrvatskoga javnog života. Svoja zalaganja za afirmacijom narodne stvari potvrđuje i 28. prosinca 1879. kada postaje jednim od utemeljitelja Matice hrvatske u Zagrebu (usp. Babić, 1995).

druške ili krbavske, u rodnom gradu osnovao Narodnu čitaonicu, dok je njezinim predstavnikom postao sljedeće godine. Kao jedna od najstarijih takvih ustanova u Hrvatskoj, novljanska je Čitaonica počela djelovati 27. ožujka 1845. godine, a svečani čin otvorenja zbio se u kući uglednoga trgovca Lovre Sriće, gdje je isprva i bila smještena, da bi se potom premjestila u prostraniji dom Mažuranića, za što se kao novljanski načelnik pobrinuo upravo Matija Mažuranić. Prosvjetiteljsko-kulturnim djelovanjem okupljala je novljanske domoljube, a dio pismenoga stanovništva s oduševljenjem ju je dočekao. Ipak, kako u svojem pismu svjedoči Matija, nisu svi dijelili taj stav, poput izvjesnog Kargačina, koji je podijelio puk na dvije frakcije, od kojih »jedna ima načela staroga Despotizma, a druga je sasvim shodna sadašnjem vrimenu, od koje je glava gos. Kumesar i gos. Abat, a njihovi naslidnici mnogobrojna mladež novljanska, kojih Kargačin Dičurlijom naziva«. Kargačinovi istomišljenici dakle nisu odobrali ideju otvaranja čitaonice, kao niti »stari zakon preštampat«, dok su »svojim otrovnim jezikom omrazi abata (opata) Mrzljaka celomu puku i evo sada šalju čovika u Zagreb da rečeni zakon natrag donese«. Riječ je o važnu događaju koji valja podrobnije objasniti. »Stari zakon« zapravo je čuveni *Vinodolski zakonik* iz 1288. godine, potpisan u Novom Vinodolskom. Budući da se izvornik toga najstarijega glagoljičkog spomenika običajnoga prava na hrvatskome jeziku čuva samo u mladim prijepisima, ovdje se radi o primjerku iz XVI. stoljeća, koji je prvi latiničnom transliteracijom i transkripcijom objavio upravo Antun Mažuranić 1843. godine u časopisu *Kolo*, komentirajući osnovna obilježja vinodolskoga govora kao jednoga od idioma čakavskoga narječja. Upravo Antunovi komentari danas se smatraju početcima čakavske dijalektologije. Očito je da se Kargačin zauzimao protiv objavljivanja ovoga važnog dokumenta te nije želio sudjelovati u financiranju projekta, a originalan je rukopis žurno tražio natrag. Opat Mrzljak, kojega Matija spominje, zapravo je Nikola Mrzljak,¹⁷ koji je rukopis poslao Antunu u Zagreb, ne bi li na osnovi njega napisao svoje djelo. Tako je u nastavku pisma Matija napomenuo Antunu kako će se kod nižega svećenstva pokušati pobrinuti za trošak objavljivanja. Dodao je i kako ga je Kargačin tužio pravniku Vakanoviću,¹⁸ »ali mi nisu mogli ništa učiniti, njihovi se laži i tužba oboma razbijaju kao o klisuru«. Zaključio je riječima: »Ja se volim poturčiti nego svoje od straha pustiti drugomu«, što je vrlo zanimljiva opaska jer korijen pronalazi u stihovima narodne pjesme: »Ako mi je zulum podnašati/Volim turski, negoli kaurski«, drugim riječima rečeno, Matija zaključuje kako nipošto ne pristaje

¹⁷ Nikola Mrzljak (Novi Vinodolski, 1782 – Novi Vinodolski, 1844), kanonik modruškoga kap-tola s pravom nošenja biskupske mitre i naslovni opat svetoga Dujma, crkve iznad Senja, generalni vikar Modruške biskupije i administrator novljanske župe. Iz arhiva modruške biskupije poslao je Antunu Mažuraniću prijepis *Vinodolskoga zakonika* (usp. Zoričić).

¹⁸ Antun Vakanović (Kostajnica, 1808 – Zagreb, 1894), hrvatski pravnik i političar. Bio je odvjetnik Zagrebačke županije (1842–1847) te prokurator u Rijeci (1847–1856). Godine 1861. svrstava se na stranu unionista te postaje njihovim saborskim izaslanikom (usp. Karaula, 2019).

biti podanik niti se pomiriti s nepravедnim gubitkom, što god to iziskivalo zauzvrat. Od društvenih zbivanja koja imaju politički nazivnik, treba spomenuti kako je u pismu iz 1838. Antunu opisao guvernerov posjet Novom, pri čemu se referira na novljansko kolo, kao višestoljetnu tradiciju vezanu uz lokalitet Novoga Vinodolskog. »(...) Prišal je subotu... Dočekali su ga kanonici i drugi popi, staršine od puka i 40 momaka i 40 dđvojaka krasno odđvenih, svaka u ruci košić cvđtja imajući i posipavala pred njim. Dokle je dospel Governator, igrale su dđvojke kolo. (...) Idoše u crikvu, zatim obidoše sve ulice našega gradića pak idu vidit kolo, dokli je bilo vrime od obeda. Governator dao je momcima za vino i po obedu skupe se opet svi i zaigraju kolo, na što i Governator odmah dojde i divljaše se strašno nad uresom našega narodnoga kola, zahvali njim i reče da mu se veoma dopada i da će ih više putah pohoditi.«¹⁹ Riječki je guverner tih godina bio Pál Kiss de Nemesker (1837–1848), koji je ostao upamćen po pokazivanju zanimanja za poboljšanje zdravstvenih prilika te po odluci o osnivanju Zavoda za zaštitu djece siromašnih (1840), dok je godinu poslije inicirao otvaranje prihvatilišta za djecu. Posebno je upamćen po tome što je prema njegovu nalogu inženjer Carl Maria Wallu 1844. izradio crtež, prema kojem je projektirana željeznička pruga od Rijeke do Vukovara, kao i po tome što je u Rijeci pomagao pokretanje novina *Eco del Litorale Ungarico* (1843), mađarsko glasilo na talijanskom jeziku (usp. Lukežić, 2002).

2.3. Ostali događaji

Godine 1846. Matija se javio iz Zagorja (Slovenija), gdje je godinu dana boravio radi izgradnje željeznice, nakon čega se otisnuo u Beč te bio na prevaru opljačkan i zatvoren. U sljedećem pismu, koje je poslao iz Sarajeva u kolovozu 1848., stoji: »Od kako sam u Kranjskom Zagorju jednim mahom lišen svega imanja i dobrog imena, čini se da mojega ništa na svitu neostade, nego u našem rodnom miestu jedan viekoviti spomenik sažidan od Duga. Jere vierovitelji moji mene dobro znadu, a od dužnikov nikakova pismenoga svedočanstva; štono je moja najveća pogreška.«²⁰ Saznaje se da je očito mnogo novca i sam posuđivao drugima, ne mareći za pisane dokaze. S druge strane bio je dužan mnogim vjerovnicima, što mu je u rodnome gradu stvaralo neprilike. Nastavlja riječima: »Ništa više nežalim nego kad sam bio pušten iz Tamnice u Zagorju ter u Ljubljani nabavio oružje, što ga odmah nepokušao najpre na Jurju Toljana zatim na Burlinu, kao što sam bio plan načinio. Ali došavši iz Ljubljane u Zagorje, u onu noć u oči dana opredieljenoa usnio sam gdje je došao niekaki čovik kmeni i reče: 'Prođji se te misli, starpi se, rodjen si za viša djela.'« Naime, u prethod-

¹⁹ Novi Vinodolski, 1838. NSK, R5838 Ba

²⁰ Sarajevo, »na dan Male Gospe« 1848. NSK, R5838 Ba

nome pismu²¹ navodi kako je kao predvoditelj jedne skupine radnika poduzeću za izgradnju pruge, talijanskomu investitoru ponudio najbolji ugovor, »ali zamao kada Burlini nije hotio kontrakte pripisati na čisto, zato nijedan kontrakt nije mogao biti podpisan. Među tim naš Juraj Toljan, kojem je moj kontrakt bio veliki tarn u oku (jer su se ljudi spravljali od njega svi pobiguti) pobunio je sve kape talijanske proti tomu kontraktu, i mitio je okolo gospode i plakao, da samanom kontrakt prekinu jer da će se svit pobuniti«. Matija je ostao bez angažmana, a Burlini je (strahujući da ne podigne pobunu) pozvao »žandare« ne bi li mu oduzeli sav novac i karte te ga zatvorili na 24 sata. Nakon nemile svađe i suđenja, Burlini mu je pristao isplatiti tek dio prethodno zarađenoga novca, što je Matija, radi okončanje situacije, prihvatio. Uputio se u Beč, odakle je pošao u Peštu, Beograd pa natrag u Sarajevo. Zamolio je Antuna da mu kaže kako su mu žena i djeca, kuća, ali i to što se o njemu u zavičaju govori. »Nemojte što prešutjeti, misleći da ću se ja još većma ražalostiti ter izdvoumiti. To neću jer kroz zgrade i nezgode već sam na toliko otvrdo, da prezirem sav sviet koji se čini mi se obame razbija kao nesvojevoljni nego vietrom gonjeni valovi sinjeg mora o stiene postojane Zeče: koje glavu, premda nenese blagoslovljene masline, ni divni perivoji, koji joj po naravi prinadleže, to ipak nesmiljeni valovi nemogu joj proždertati, kao što su navikli slabe plavi proždiati.«²² Nakon te epizode, u studenom 1848. javio se iz Travnika riječima: »Ja sam neznam kad ću se povratiti kući jer sam ja bojim se samo za ovu zemlju rodjen,«²³ potvrđujući svoje romantičarsko favoriziranje Orienta te sputanost duha u malograđanskim okvirima. Nastavio je kako je u Bosni »sve mirno« te kako »neki da biaše se glas raznio po Bosni da Madjari nadobiše Hervate, ufatiše Jelačića ter iz one stope obiesiše. Taj glas Turci dobro primiše, ali sada pošto se čuje da je Jelačić nadobio Madjare i zapalio Beč, nije jim milo, jer kažu 'Ako to bude istina, ne ima mu već takmaca do Ibrahim-paše.«²⁴ Riječ je o prethodno spomenutoj povijesnoj epizodi oko rješavanja Istočnoga pitanja. Osim o pustolovina ma koje je doživljavao na putovanjima, Matija se nerijetko oglašavao i o financijskim problemima. Tako mu je često bio potreban novac kako bi započeo s investicijama, koji je katkad posuđivao od Antuna, čemu svjedoči pismo iz travanja 1855. u kojem stoji: »Molim vas, draga Bratjo! Ja sam Vama već do sada dužan novacah: ali ja se u takvom stanju nalazim, da vam ih bojim se neću moći povratiti, ako me još jedanput nepomognete, to jest da mi zagovorite digod kod dobra gospodara 500 funti za niko liko misecih, a ja i moja žena ćemo njemu učiniti obveznicu varhu svega našega imutka.«²⁵ U tom je pismu naveo kako je »uzeo popravak Kamenog mosta na Sušici,

²¹ Zagreb, 1847. NSK, R 5838 Ba

²² Sarajevo, 15. kolovoza 1848. NSK, R5838 Ba

²³ Travnik, 19. studenog 1848. NSK, R5838 Ba

²⁴ Travnik, 24. prosinca 1848. NSK, R5838 Ba

²⁵ Novi Vinodolski, 1. travnja 1855. NSK, R5838 Ba

cesti Karolini«. U nastavku se saznaje kako je i Ivan pomogao Matiji, založivši se za njega kod obitelji Vranyczany. Ivana ponovno spominje 5. svibnja 1857. kad navodi da se javio kao izvođač radova na cesti između Bakra i Novog te da mu je za taj projekt potrebno 4100 f. Budući da je jedan dio sredstava posjedovao, u razdoblju od pola godine bilo mu je potrebno još 1000 f najma, stoga je ponovno zamolio Antuna da o tome poslu porazgovara s Ivanom. Zanimljivo je svjedočanstvo datirano na 28. kolovoza iste godine, kada se saznaju detalji o izgradnji novljanske luke, koja je bila povjerenica »graditeljstvu ričkomu, tom opazkom, da se predela i trošak na manje suzbie«. ²⁶ Naime, određene su se strukture zalagale protiv ideje izgradnje luke u Novom, smatrajući »da bi grihota bila dabi se tamo jedan krajcar potrošio«. Ipak, te su težnje podupirali Riječani, »tvrdeći da u Novom je porat potreban, ne samo za domaće žitelje, nego dapače i za prolazeće po zlu vrimenu trabakule i manje barke, za kojih se po svaki način utočište pod Novi napraviti mora«. Saznaje se kako je u Zagrebu cijela stvar zaključena pod »brojem riečkim 746« te da je u tom trenutku čekala realizaciju. U skladu s tim, Matija je zamolio Antuna da vidi »s gospodu Zagrebačku neka bi to koliko prie poslali u Terst da bi se jednom započelo štogod raditi«.

3. Pjesma *Bědna starost*

U Matijinu fondu pronađena je balada pod naslovom *Bědna starost*. Budući da nije datirana, moguće je tek pretpostavljati kad je nastala. Valja naglasiti kako književnoj historiografiji pjesma nije nepoznata – objavljena je u novosadskome *Zborniku Matice srpske za književnost i jezik* 1964. godine (sv. 1), kao prilog članku Milorada Živančevića naslova »Građa za biografiju Matije Mažuranića (1817 - 1881)« (str. 83–88). Ipak, književnopovijesni je priručnici prešućuju, pa je široj javnosti promaknuo podatak o njezinu postojanju. Djelo je ispisano na dvama listovima formata 13 × 21 cm, a nalazi se pod oznakom R 5856. Jezik djela temeljen je na narodnome izrazu, a dominiraju osmerački stihovi. Riječ je o fiktivnome događaju koji je opjevan na način da je u prvome dijelu fabula određena tematikom prolaznosti, odnosno umiranja kao rezultatu čovjekova neposluha prema Bogu. Drugi dio u fokus postavlja bol roditelja koji nadživljuju vlastitu djecu, očekujući svoju smrt. U radnju se uvodi ekspozicijom, polazište koje je biblijski događaj, koji je kao svojevrсно mitsko iskustvo odredilo daljnju sudbinu čovječanstva: »Ka kad nęgda čovęk od ila / Uživāše blāgo vrime / Netrębova skūpa odila / Ni u lętu ni sred zime / Bez odęće nit se stidi / Jer sam sebe još nevidi. / On tad ništa neradiše / Stog se pręka stvar dogodi / Jer mu drugog netrębaše / Nego uživat što prirodi; / I bezposlen radi toga / Uvridi najpri Boga istoga; / Razgnęvši se Bog pręsveti / Pravdu rečenu što pogazi / Vrh nepravde da se osveti (...)« S obzirom na motivsko-tematsku preokupaciju, ostatak djela moguće je čitati u ključu

²⁶ Novi Vinodolski, 5. svibnja 1857. NSK, R5838 Ba

eksponiranja filozofskih ideja temeljenih na kršćanskom svjetonazoru. U središnjem dijelu prve cjeline, radnja je smještena u okolicu Velebita: »Tako i lěpa okolica / Velebića niže strani / Gdě žive starac i starica / Trkom vrěma iskarani / I scěni da zgar z Nebesa / Primlju rasap svoga udesa. / Imajuć u mladje doba / Sinka i kćercu prigizdavu / Sreća uzroči da mu oba / U kratko zgube rusu glavu (...)« Nakon što im sina usmrti lav, ista će sudbina snaći i njihovu kćer, koja stradava od zmije. Razabire se kako su obje životinje biblijski motivirane: tako se lav pojavljuje u mnogim narativima o mučeništvu prvih kršćana koji su skončali upravo u njihovim jamama, dok je biblijska simbolika zmije u Rajskome vrtu dobro poznata, no valja podsjetiti i na knjigu Brojeva 21, 4 – 9 te na događaj nedugo nakon što su se Izraelci oslobodili iz egipatskoga ropstva. Tada su nezadovoljni, rogorobili protiv Boga koji im je poslao smrtonosne zmije. Također, u knjizi Otkrivenja 12, 9; 20, 2 Sotona je imenovan starom Zmijom, Zavodnikom svijeta, velikim Zmajem, Đavlom, a iz biblijskoga je konteksta moguće razabrati narav demonskog djelovanja, a to je prijevara i zavođenje vjernika. Nakon smrti dvoje djece, u drugom dijelu teksta slijedi opis roditeljske boli i to kroz njihove refleksivne monološke sekvence. Tako otac kaže: »Ah, nestalna srećo huda, / Što me prie nisi strla / Neg mi se obeća da ćeš svuda / Ostat věrna pak s'me zvrĝla / Bolje b' bilo dame prie More proždre i dame nie (...)«. S druge strane, majka je naricala: »Děcu dragu dok odgojih / O koliko podněh truda. / Kad mnjah da se upokojih / Tad mi uzroči sreća huda (...) »Ah, videli sad nebesa / I ki vlada Višnji zgôra / Težki poraz mog udesa / Ki mestišće i obara / Jerbo i starost eto veće / Težki sindžir na me meće.« Djelo završava zaključkom koji iznosi otac, kojim se zaokružuje teološka misao kao okosnica teksta: »Utěši se, ah utěši! / Věrna ljubo svrši tugu / Děce sreća ka nas těši / Zručivši nas cernom lugu, / I na srce ljutu ranu / Od Boga je nami dana.« Razabire se kako roditelji u vlastitoj nemoći nastoje prihvatiti tešku sudbinu kao Božju volju, koja je ujedno i cijena koju čovječanstvo plaća zbog svojeg neposluha. Karakteristike romantizma u autorovu djelu razabiru se u kontekstu istaknutoga odnosa čovjeka prema prirodi, refleksiji, posezanju za mitologijom, narodnom umjetnošću, biblijskom motivikom, transcendentalnim. U tome smislu značajni su dramatični opisi pojedinčeve senzibilnosti, psihološkoga i emotivnoga registra u trenutcima vlastitih bitki sa sudbinom, čime se sugerira kako je čovjek bez duhovnoga principa predestiniran na posruće. Osim romantičarskih značajki, u djelu se uočavaju i elementi barokne poetike, i to u smislu isticanja važnosti ljudske prolaznosti, grešnosti te neprolaznosti božanskog, čemu se na koncu čovjek i pokorava svjestan ograničenosti vlastite spoznaje, koja nije ni važna naspram vjere. Treba dodati i pesimističan stav da je zemaljski život muka i bol te da je ništavan u odnosu na onaj onostrani, stoga se uočavaju elementi »mračnog pjesništva«, odnosno straha od Božje kazne. Naime, subjekt je svjestan veličine vlastitih grijeha te se suočen sa strahom nalazi u nemogućnosti pronalaska svjetovnoga rješenja koje bi ga moglo spasiti.

4. Zaključak

Životni put književnika i putopisca Matije Mažuranića bio je iznimno ispunjen i zanimljiv. Iako je, u odnosu na braću Antuna i Ivana, široj javnosti poznat tek sporadično, Matija Mažuranić ostavio je golem trag u društvenome životu svojega vremena. Baveći se građevinskim poslovima te provodeći neko vrijeme kao visokopozicionirani lokalni politički dužnosnik, bio je u prilici realizirati mnoge korisne pothvate za život ljudi u svojem kraju. Rekonstruiranjem ukupno pedesetak pisma koja je u razdoblju od 1837. do 1869, odnosno od 1838. do 1873. godine uputio braći Antunu i Ivanu, razabire se situacija oko njegovih poslovnih projekata. Također, pisao je o svakodnevnim događajima u Novom Vinodolskom, a javljao se i iz inozemstva. Posebno je zanimljivo svjedočanstvo o preprekama koje su se stvorile prilikom objavljivanja *Vinodolskoga zakona*, što je na koncu uspio učiniti Antun Mažuranić (1843), kao i o onima koje su pratile osnivanja novljanske Narodne čitaonice (1845). Iako u pismima Matija persira starijoj braći, ne propušta niti skrenuti k neformalnoj komunikaciji, iz koje se iščitava i određena emocionalna komponenta njihova odnosa. U korespondenciji nisu zastupljena nacionalna pitanja, a jedini događaj koji se može protumačiti u političkome svjetlu posjet je guvernera Pála Kissa de Nemeskera Novom Vinodolskom. Matijina braća Antun i Ivan značajne su ličnosti hrvatskoga devetnaestostoljetnog života, i to u nacionalnim okvirima. Obojica su pridonijela u ključnim trenucima hrvatske povijesti: Antun je bio poznati jezikoslovac i dijalektolog, Ivan je upamćen kao autor jednog od najpoznatijih književnih djela nacionalne književnosti (*Smrt Smail-age Čengića*, 1846) te kao iznimno vješt političar i ban. Dok je Antun cijeli život bio posvećen svojoj profesuri, ravnateljskoj dužnosti te filološkim temama, Ivan, iako odmjeren i racionalan kao političar, u svojim se literarnim djelima refleksijom, subjektivnošću, senzibilnošću, psihologizacijom, isticanjem kulta prirode, posezanjem za mitologijom otkriva kao pjesnik romantičarskoga senzibiliteta, što čini i Matija. Naime, spomenute elemente, kao i otvorenost pitanjima etičkoga položaja čovjeka u okvirima univerzalnoga morala i kršćanske filozofije, nepravde te kompleksnih povijesno-društvenih okolnosti, moguće je promatrati kao odraz filozofskih preokupacija izraženih u stilskoj i tematskoj matrici europskoga romantizma, u kojem je mikrokozmos pojedinca nedjeljiv od kolektiva i aktualnoga povijesnog trenutka. Osim u putopisu, Matija romantičarske književne tendencije otkriva i u baladi *Bědna starost*, koja se u radu razmatra. Prema svemu navedenom, Matija se i svojim privatnim životom uklapa u romantičarske šablone. Tako je i vlastitim životnim stilom izgradio lik sumorna i osamljena junaka, koji je svojeglav te uronjen u misao kako je svijet prema njemu nepravedan, dok svojim doživljajima s putovanja svjedoči snažnu čežnju za slobodarskim idejama.

LITERATURA

- Babić, Dragomir. 1995. »150. obljetnica djelovanja Narodne čitaonice u Novom Vinodolskom (1845–1995)«. U: *Novljanski zbornik, knjiga III*. Narodna čitaonica i knjižnica, 11–32. Novi Vinodolski.
- Babukić, Vjekoslav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 3.12.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/babukic-vjekoslav>
- Brlić, Ivan. 1953. *O braći Mažuranićima, Matiji i Ivanu*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Tiskara.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2013. »Autobiografija«. U: Vinko Brešić (ur.), *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić. Kritičko izdanje*. Slavonski Brod: Matica hrvatska.
- Fabac, Biserka. »Obitelj Vranyczany – Dobrinović«, Kafotka.net. Pristupljeno: 20. V. 2024. <https://www.kafotka.net/price/8930>
- Frangješ, Ivo. 1956. »Matija Mažuranić«. U: *Ivan Mažuranić – Matija Mažuranić. Smrt Smail-age Čengića – Pogled u Bosnu*, 175–183. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- Karaula, Željko. 2019. »Jedan povijesni izvor o nastanku ilirizma. 'Kako je postao ilirizam?', *Zbornik Janković*, 129–134.
- Katičić, Radoslav. 2008. »Predgovor Slovnici Hrvatskoj«. U: M. Znika (ur.), *Slovnica hrvatska Antuna Mažuranića*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lukežić, Irvin. 2002. »L'eco del Litorale Ungarico: Jeka talijanska primorja ugarskoga. Prve moderne riječke novine«, *Fluminensia*, 14, 2, 1–20.
- Mažuranić, Milutin. 1927. *Matija Mažuranić (1817 – 1811. brat pjesnika i bana)*. Zagreb: Novinska štamparija.
- Mažuranić, Matija. *Bědna starost*, NSK, R 5856
- Mažuranić, Matija. *Pisma*. NSK, R5838 Ba
- Mažuranić, Vladimir Fran. 1927. *Od zore do mraka*. Zagreb: Izdanje Matice hrvatske.
- Moguš, Milan. *Antun Mažuranić*. 1987. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber.
- Smičiklas, Tadija. 1892. *Spomen-knjiga Matice hrvatske (od godine 1841. do 1892)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Smolčić, Ivona. 2020. »Mažuranići u hrvatskome kulturnom krugu Rijeke 19. stoljeća«, *Problemi sjevernog Jadrana*, 18, 87–118.
- Zoričić, Krsto. *Novljanski biografski leksikon*. Pristupljeno: 23. VIII. 2019. <https://www.novi-vinodolski.hr/wp-content/uploads/2019/10/PRILOZI-ZA-NOVLJANSKI-LEKSIKON.pdf>
- Živančević, Milorad. 1964. »Grada za biografiju Matije Mažuranića (1817–1881)«. U: *Zbornik matice srpske za književnost i jezik*, sv. 1, 83–88.

THE CORRESPONDENCE BETWEEN MATIJA MAŽURANIĆ AND HIS BROTHERS
ANTON AND IVAN, ACCOMPANIED BY A REVIEW OF MATIJA'S POEM *BĚDNA
STAROST*

Ivona Smolčić

Zagreb

ivona.smolic5@gmail.com

ABSTRACT: Matija Mažuranić (Novi Vinodolski, 1817 – Feldhof near Graz, 1881) was a Croatian writer. His literary work *Pogled u Bosnu ili Kratak put u onu krajinu* (*A View of Bosnia, or A Brief Tour of the Other Frontier*, 1842) is the first complete travelogue in Croatian literature, notable for dealing with everyday life in Bosnia. The travelogue, which was also of use to Matija's brother Ivan in writing his own work, *Smrt Smail-age Čengića* (*The Death of Smail-age Čengić, Iskra*, 1846), is distinct because the author did not limit himself to describing what he saw, but rather, imbued the work with his own experience of the region and its inhabitants. In addition, considering that the work was written during the uprising in Bosnia, it also has a socio-political background which falls outside the literary domain. Matija distinguished himself as an avid social worker. Although he was a blacksmith by trade, he engaged in construction work in his hometown and the surrounding area, and even served as the mayor of Novi Vinodolski for some time. He also travelled around Austria, Serbia and Bosnia, and even to Constantinople. The details of his life can be gleaned from the correspondence he kept with his brothers Antun and Ivan Mažuranić, who often helped him financially in the realisation of his business ventures. The letters also reveal the then current social reality and chronicle the events that marked Matija's travels and life in Novi Vinodolski. Prominent among them were the publication of the translation of *The Statute of Vinodol* (1843) by Antun Mažuranić and the opening of the National Reading Room (1845) in Novi Vinodolski. Matija's reflections on his own life path, which complete the impression of him as a man imbued with romantic personality traits, are also worthy of notice. In addition to the above, the paper also reviews Matija's literary work *Bědna starost* (*Dire Old Age*), which is not mentioned in literary historiography, although it is not unknown (Živančević, 1964). It is a ballad that deals with a fictitious tragic event, as a result of God's will that should be accepted. In addition to romantic features, elements of baroque poetics can be observed in the work, as reflected in centring the themes of human transience, sinfulness, the permanence of the divine, and pessimism.

Keywords: Antun Mažuranić; Ivan Mažuranić; correspondence; Matija Mažuranić; poem

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje 4.0 međunarodna (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Sadržaj se smije umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti, prerađivati i koristiti u bilo koju svrhu, uz obavezno navođenje autorstva i izvora.